

Hva påvirker alkoholbruken gjennom ungdomstida?

Av: Geir Møller og Asle Bentsen, KoRus-Sør (2015)

Hva påvirker ungdommens alkoholbruk? Forfatterne av denne artikkelen belyser dette med analyser av data fra Ungdata-undersøkelser i 47 kommuner i Helse Sør-Øst regionen.

Først publisert i Rusfag 1/2015

Innledning

Alkohol er et akseptert rusmiddel i samfunnet. I løpet av ungdomsskolen og på videregående skole øker utbredelsen av alkohol relativt mye. Siden utbredelsen øker såpass mye i løpet av disse årene, er det rimelig å anta at det kan være ulike faktorer som forklarer hvorfor noen starter tidlig og noen seinere. Med dette som bakteppe, har vi undersøkt nærmere hvilke faktorer som kan tenkes å påvirke ungdommens alkoholbruk, og om det er de samme faktorene som påvirker bruken av rus på de ulike klassetrinnene.

Data og metode

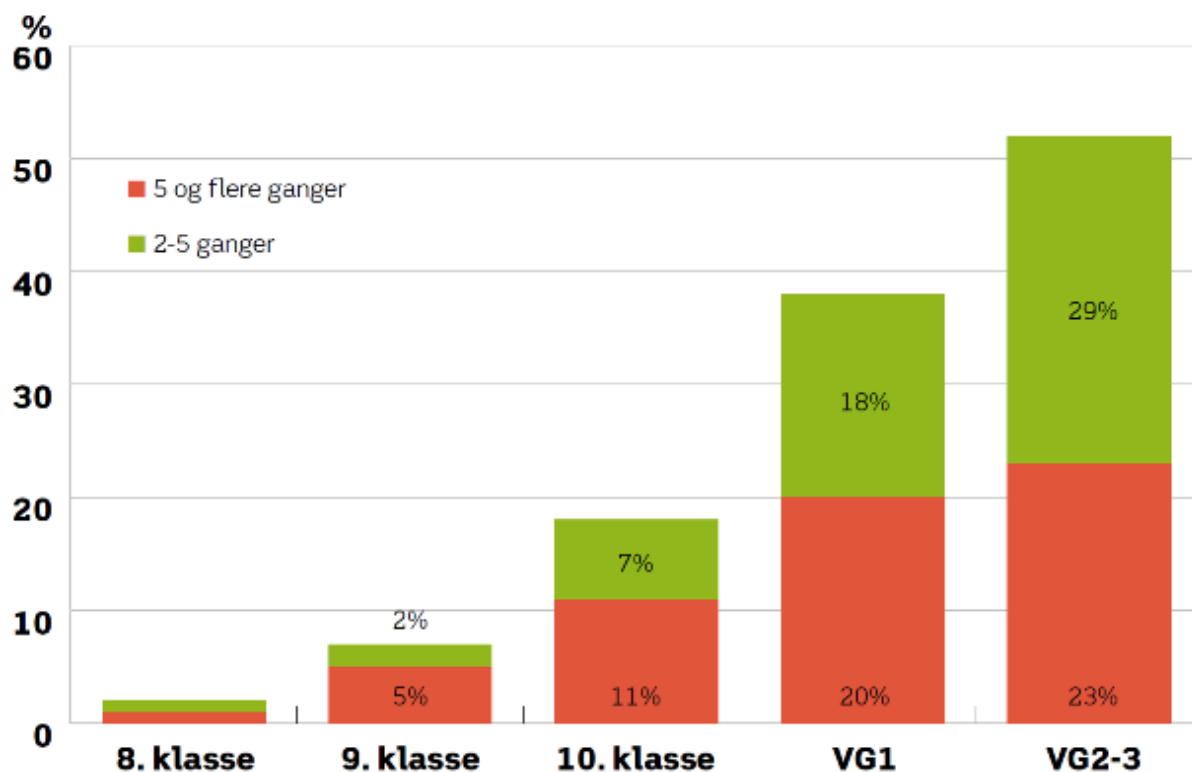
Analysen bygger på data fra Ungdata-undersøkelser gjennomført i 47 kommuner i Buskerud, Vestfold, Telemark, Aust-Agder og Vest-Agder i løpet av 2012 og 2013. I utvalget inngår 16 800 elever fra 8. klasse og opp til og med 3. året på videregående. Datagrunnlaget for elevene i 2. og 3. klasse på videregående skole er imidlertid mangelfullt i den forstand at utvalget er forholdsvis lite, sammenlignet med utvalget på de øvrige klassetrinnene. Videre er utvalget fra 2. og 3. klasse hentet fra relativt få kommuner. Det er derfor rimelig å anta at dette utvalget ikke er representativt for alle elever på tilsvarende trinn i hele regionen. Vi har derfor valgt å ta disse elevene ut fra analysene (de inngår likevel i figur 1).

Analysene har som formål å undersøke ulike forhold som kan tenkes å påvirke sannsynligheten for å ha drukket seg beruset mer enn to ganger i løpet av det siste året. Vi har gjennomført to analyser med bruk av logistisk regresjon. I den første analysen inngår alle elever fra 8. klasse til og med 1. klasse på videregående. I den andre har vi analysert ett og ett klassetrinn hver for seg. Det er seks faktorer som inngår i analysemodellen (se tabell 1). Dette er bakgrunnsvariablene kjønn og klassetrinn, kognitive egenskaper (framtidspessimisme), egenskaper ved foreldrene (ungdoms relasjoner til foreldre, foreldres regler for alkoholbruk og foreldres eget alkoholbruk), skoletilknytning (skoletrivsel, elevenes tilfredshet med karakterene, tidsbruk til lekser og omfang av skoleproblemer som bl.a. skulking), egenskaper ved oppvekstmiljøet (vurdering av nærmiljøet og vennerelasjoner) og fritidsaktiviteter (deltakelse i organisasjonslivet og tidsbruk på ulike aktiviteter). For nærmere omtale av variablene, se Møller og Bentsen (2014).

Utbredelse av ungdoms tilbøyelighet til å ha vært beruset

Figur 1 viser andelen av ungdom som svarer at de har drukket seg beruset to eller flere ganger (siste 12 måneder), fordelt på ulike klassetrinn. I 8. og 9. klasse ser vi at det er en forholdsvis marginal gruppe elever som svarer at de har drukket seg beruset. I 10. klasse ser vi at det er noe mer utbredt, men fremdeles er det et lite mindretall av elevene som svarer at de har drukket seg beruset (18

prosent). Den store utbredelsen ser vi skjer i overgangen mellom 10. klasse og VG1. På VG1 er det hele 40 prosent av elevene som svarer at de har drukket seg beruset to eller flere ganger.

Figur 1. Andel ungdommer som svarer at de har drukket seg beruset i løpet av de siste 12 månedene, fordelt på klassetrinn

Antakelsen er at de forholdene som påvirker bruken av alkohol på et tidlig tidspunkt, dvs. i 8. eller 9. klasse, er andre enn de som påvirker utbredelsen når det blir mer vanlig blant ungdom å drikke alkohol. Mer konkret har vi en hypotese om at det er eksogene forhold utenfor ungdomsmiljøet som påvirker bruken av alkohol i tidlig alder, mens utbredelsen senere i ungdomstida i større grad er resultat av endogene faktorer internt i ungdomsmiljøet. Med eksogene forhold menes f.eks. ulike arenaer ungdom forholder seg til i oppveksten, herunder familien og skolen. Med endogene forhold tenker vi primært på gruppemekanismer mellom ungdom som medfører spredning av ulike type holdninger eller atferd.

Hva er det som generelt påvirker ungdommens alkoholbruk

I denne delen har vi kommentert resultatene fra den første analysen der alle elevene inngår. Generelt viser analysen at både egenskaper ved familien, skolen, oppvekstmiljøet og fritidsarenaen har sammenheng med ungdommenes tilbøyelighet til å ha drukket seg beruset. Resultatene framgår av tabell 1.

Familie

Egenskapene ved ungdommenes familie måles både i form av familieøkonomi, ungdommens relasjoner til foreldrene, foreldres alkoholbruk og regler for alkoholbruk.

I analysen viser det seg å ikke være noe sammenheng mellom familieøkonomi og ungdoms alkoholbruk. Nærmere undersøkelser viser imidlertid at det i utgangspunktet finnes en slik sammenheng, men at denne sammenhengen skyldes at familier med dårlige økonomi også kjennetegnes av andre risikofaktorer (mindre strenge alkoholregler og mer hyppig alkoholbruk). I vår analyse forsvinner sammenhengen mellom familieøkonomi og rusbruken når vi kontrollerer for ungdommens foreldrerelasjoner, foreldrenes eget alkoholbruk og reglene for ungdommens bruk av alkohol.

Analysene tyder på at både foreldrerelasjoner, foreldres alkoholbruk og alkoholregler har betydning for ungdommens tilbøyelighet til å drikke seg beruset. For det første ser vi at jo dårligere ungdommens relasjoner til foreldrene er, desto større er sjansen for at de har drukket seg beruset. For det andre, dersom ungdommen får lov til å drikke av foreldrene, er det større er sjanse for at de har ruset seg på alkohol. For det tredje, dersom minst en av foreldrene har et høyt alkoholbruk, øker sannsynligheten for at ungdommen har drukket seg beruset.

Både foreldrerelasjoner og foreldrenes alkoholregler er faktorer som kan sies å ha utspring i sosial kontrollteori (Pratt m.fl. 2010a). I følge denne teorien vil avvikende atferd, herunder alkoholbruk, være et resultat av manglende sosial kontroll hos foreldrene. I dette tilfellet vil det enten være i form av liberale regler eller i form av manglende overvåking. Foreldrenes eget drikkemønster vil på sin side har utspring i sosial læringsteori (Bandura 1987, Pratt m.fl. 2010b). I følge denne teorien vil alkoholbruken være et resultat av at ungdom, ved å observere foreldrene, lærer av deres alkoholvaner. Begge disse teoriene får støtte i en rekke empiriske undersøkelser (Flay og Miller 1995, Pratt m.fl. 2010b).

Skolearenaen

Egenskapene ved skolearenaen er målt ved hjelp av følgende fire variabler: Skoletrivsel, hvorvidt elevene er fornøyd med karakterene, hvor mye lekser de gjør og omfanget av skoleproblemer. De sammenhengene vi finner er listet opp i punktene under:

- Jo mer skoleproblemer, desto større sannsynlighet for å ha ruset seg på alkohol.
- Jo mer tid elevene bruker på lekser, desto mindre sannsynlighet for å ha ruset seg på alkohol.
- Jo mer fornøyd elevene er med karakterene, desto mindre sannsynlighet for å ha ruset seg på alkohol.

Det første punktet kan tolkes dithen at ungdommens skoleproblemer er en indikasjon på dårlig tilknytning til skolen, noe som medfører økt sannsynlighet for risikoatferd i form av alkoholbruk. Bruk av tid på lekser og det å være fornøyd med karakterene, vil på samme måte indikere god tilknytning til skolen, noe som gir en redusert sannsynlighet for å ha ruset seg.

Vi skal være forsiktige med å trekke for raske konklusjoner om at egenskaper ved skolearenaen er en direkte årsak til rusbruk. Det resultatene derimot kan tyde på, er at den enkelte elevs evne til å tilpasse seg skolen eller skolens evne til å håndtere elevene, kan assosieres med bruken av rusmidler. Det som eventuelt påvirker rusbruken, blir dermed relasjonen mellom skolen og eleven, ikke skolen som sådan.

Det er også mulig å forstå resultatene dithen at rusbruk og f.eks. skoleproblemer, er fenomener som opptrer side ved side og som har en annen felles bakenforliggende årsak. Alternativt er det også mulig å tenke seg at årsaken går motsatt vei, f.eks. at rusbruk er årsak til at man gjør mindre lekser, får dårligere karakterer eller får skoleproblemer. Siden modellen (tabell 1) kontrollerer for en del andre relevante bakenforliggende faktorer, gir resultatene likevel en viss støtte for at det er problemer i relasjonen mellom skole og elev som øker sannsynligheten for bruk av rusmidler. Generell skoletrivsel ser ikke ut til å påvirke alkoholbruken. Dette kan bety at det er hensiktsmessig å trekke et skille mellom skolen som en sosial arena og skolen som læringsarena. I så fall er det rimelig å tolke resultatene dithen at alkoholbruken henger sammen med manglende tilknytning til skolen som læringsarena, ikke nødvendigvis skolen som en sosial arena.

Tabell 1 Sannsynlighet for at ungdom har ruset seg på alkohol to eller flere ganger i løpet av siste 12 måneder. Logistisk regresjon. Exp (B).

Tabell 1

	Alle trinn	8.-9. kl.	10. kl.	VG1
Bakgrunn				
Klassetrinn	Tatt ut	-	-	-
Kjønn, gutt	0,683 ***	0,826	0,624 ***	0,676 ***
Kognisjon				
Framtidspessimisme	1,050	1,109	1,020	1,094
Familie				
Familieøkonomi, dårlig	0,986	1,487	0,834	0,829
Familieøkonomi, middels	0,938	1,231	0,862	0,815
Familieøkonomi, god (referanse)				
Foreldrerelasjon	1,267 ***	1,395 ***	1,353 ***	1,101 *
Alkohol-lov	3,267 ***	3,888 ***	3,051 ***	3,222 ***
Alkoholbruk foreldre	1,498 ***	1,600 **	1,405 **	1,621 ***
Skole				
Skoletrivsel	1,061	0,931	1,199 *	0,926
Karakterer	0,819 ***	0,841	0,773 ***	0,832 *
Lekser	0,807 ***	0,796 ***	0,766 ***	0,817 ***
Skoleproblemer	1,777 ***	1,772 ***	1,605 ***	1,926 ***
Oppvekstmiljø				
Nærmiljø	0,881 *	0,675 **	0,923	0,963
Venner	0,852 ***	0,741 **	0,865 *	0,890
Fritid				
Organisasjonsdeltakelse	1,007	1,147 *	0,915 *	1,065
Sosial fritid, ute	1,431 ***	1,642 ***	1,521 ***	1,196 **
Sosial fritid, hjemme	1,315 ***	1,18 *	1,381 ***	1,348 ***
Fritid alene/med familie	0,694 ***	0,734 ***	0,727 ***	0,678 ***
Konstant	0,017	0,034	0,156	1,022
Nagelkerke	,460	,303	,280	,262

Signifikans: *=5%, **=1%, ***=0,1%

Oppvekstmiljøet

Oppvekstmiljøet er målt ved hjelp av variablene nærmiljø og venner. Nærmiljø- et måles indirekte med et spørsmål om ungdommen ønsker at egne barn skal vokse opp i samme nærmiljø som dem selv. Variabelen venner måles med spørsmålet om ungdommene opplever å ha venner de kan stole på og betro seg til om alt mulig.

Vi finner at det bare er en svak sammenheng mellom ungdommenes vurdering av nærmiljøet og deres tilbøyelighet til å ha drukket seg beruset. Vennerelasjonene er derimot tydeligere assosiert med alkoholbruken. Jo sterkere vennerelasjoner de har, desto mer sannsynlig er det at ungdommene har ruset seg på alkohol. Den åpenbare forklaringen er at alkohol er en sosial aktivitet og at man, i det minste i ungdomsalderen, sjelden drikker alene. Satt på spissen, kan vi si at ensomhet er en beskyttelse mot å drikke seg beruset i ung alder. Samtidig vil ensomhet kunne ha mange andre uheldige konsekvenser, bl.a. psykiske plager eller rusproblemer senere i livet.

Fritidsarenaen

Fritidsarenaen har også stor betydning. Jo mer av fritiden som brukes i sosiale sammenhenger – det være seg ute eller hjemme – desto større er sannsynligheten for å drikke seg beruset. Ikke overraskende finner vi også at det å tilbringe mye av fritiden alene eller sammen med familien reduserer sannsynligheten for å ha drukket seg beruset. Dette samsvarer også med resultatene over som viser at det å ikke ha venner, også reduserer risikoen for å drikke seg beruset.

Noe overraskende finner vi at det ikke er noen sammenheng mellom deltakelse i organiserte aktiviteter og alkoholbruk. Dette kan skyldes at alternativet til å delta i organiserte aktiviteter enten er å drive med uorganiserte sosiale aktiviteter med høy risiko eller aleneaktiviteter med lav risiko. Dersom alternativet til å være med i organiserte sosiale aktiviteter er å være med i uorganiserte aktiviteter, øker risikoen for bruk av alkohol. Er alternativet derimot å drive med aleneaktiviteter, reduseres risikoen. Denne tolkningen av resultatene forutsetter imidlertid at vi har med all relevant informasjon om ungdoms organiserte og uorganiserte aktiviteter. Det er imidlertid mulig at analysen inneholder noe grove kategorier, og at en mer finmasket analyse ville gitt andre eller mer nyanserte resultater.

Kognitiv faktor – framtidspessimisme

Framtidspessimisme betraktes her som en indikasjon på mental mestringssevne. Resultatene viser at variabelen framtidspessimisme ikke ser ut til å ha betydning for om ungdom har vært beruset på alkohol. De ungdommene som kjennetegnes av framtidspessimisme drikker seg verken mer eller mindre beruset enn de som ikke har disse kjennetegnene. Det er imidlertid grunn til å være kritisk til om den aktuelle variabelen faktisk måler det vi er ute etter, dvs. en kognitiv egenskap som kan ha en beskyttende virkning eller som representerer en risiko.

Hvordan varierer påvirkningsfaktorene med alder

Når vi gjennomfører en analyse for hvert klassetrinn, finner vi at noen av variablene har samme betydning for ungdommenes alkoholbruk uavhengig av klassetrinn, mens andre ser ut til å ha en avtakende betydning. Med avtakende betydning menes at sammenhengen mellom den uavhengige variabelen og rusbruken svekkes jo høyere klassetrinn vi befinner oss på.

De foreldreforholdene som ser ut til å ha lik betydning for alkoholbruken uavhengig av klassetrinn, er foreldres regler for alkoholbruk og foreldres eget alkoholbruk. Tilsvarende finner vi at de

skolerelaterte faktorene som tidsbruk til lekselesing og omfang av skoleproblemer har betydning uansett klassetrinn.

De sammenhengene som har avtakende betydning med økende klassetrinn, er foreldrerelasjoner, nærmiljø/venner og tidsbruk til uorganiserte uteaktiviteter. Det er spesielt disse variablene som er interessante i lys av antakelsen om at det er ulike mekanismer som virker på ulike klassetrinn.

I den grad vi kan snakke om andre mekanismer som gjør seg gjeldende jo høyere klassetrinn vi er på, kunne vi forvente å finne noe i analysene som ga økende effekt med økende klassetrinn. Dette finner vi i liten grad. Kun tidsbruken til sosiale aktiviteter hjemme ser ut til å ha en økende betydning for ungdom tilbøyelighet til å ha ruset seg.

Foreldre

Den mest interessante variabelen i analysen er foreldrerelasjoner. Analysene viser at det er en forholdsvis sterk sammenheng mellom foreldrerelasjoner og alkoholbruk blant elever på ungdomsskolen, men ikke blant elever på videregående. At sammenhengen forsvinner kan skyldes to forhold.

For det første kan forklaringen på at sammenhengen forsvinner, være at ungdom får svekkede familierelasjoner uten at dette nødvendigvis leder til bruk av alkohol. Dette må ses i lys av at ungdom generelt går gjennom en uavhengighetsprosess, og overgangen til videregående vil i så måte kunne representere et symbolsk sprang i denne utviklingen. Men denne generelle uavhengighetsprosessen (der relasjonene til foreldrene svekkes), innebærer ikke nødvendigvis i seg selv en økt risiko for økende alkoholbruk.

Det andre som kan forklare at sammenhengen forsvinner, er at ungdom begynner å bruke alkohol uten at de nødvendigvis har spesielt dårlige relasjoner til foreldrene. I så fall er det andre forhold som forklarer alkoholbruken, og en nærliggende forklaring er at elevene kommer inn i et nytt skolemiljø og møter nye venner på videregående skole. Det kan bety at skolen har mindre strenge normdannende regler, at ungdom finner nye rollemodeller, eller at man rett og slett blir eksponert for et miljø hvor det brukes alkohol legalt (av de eldste elevene).

Den avtakende effekten av foreldrerelasjoner kan med andre ord forstås slik at den selvstendighetsprosessen som ungdommene går gjennom, innebærer en generell svekking av relasjonene til foreldrene, og samtidig at miljøfaktorene får økt betydning. Disse miljøfaktorene kan igjen knyttes til egenskaper ved det nye sosiale miljøet på videregående skole. Men til tross for at foreldrerelasjonene får mindre betydning jo eldre elevene blir, tyder resultatene likevel på at foreldrene som rollemodeller eller foreldres sosiale kontroll fremdeles setter spor i ungdoms alkoholbruk på videregående skole. Sannsynligheten for å drikke seg beruset er fremdeles større blant de som har foreldre med liberale regler og foreldre med hyppig alkoholbruk.

Skolen

Både tidsbruk til lekselesing og omfanget av skoleproblemer har betydning for ungdommenes rusbruk på alle klassetrinn. Dette indikerer at dårlige skolerelasjoner kan ha en mer permanent negativ virkning på ungdommenes tilbøyelighet til å drikke. Samtidig ser vi at skoletrivsel ikke har noen betydning verken i en tidlig eller sen fase. Dette kan bety at den negative relasjonen primært er

knyttet til skolen som læringsarena (mangelfull mestring av fag og aksept av normative rammer), men ikke nødvendigvis skolen som en sosial arena (en møteplass hvor man treffer venner).

Når vi ovenfor forklarte den avtakende effekten av foreldrerelasjoner som et resultat av en utviklingsprosess, kan vi på samme måte forklare den konstante effekten av skolen ved at den har en uendret betydningsfull rolle både på ungdomsskolen og på videregående. Svak tilknytning til skolen representerer dermed en mer permanent risiko for økt rusatferd. Ovenfor pekte vi også på at ungdoms løsrivningsprosess fra foreldrene er en naturlig utvikling, uten at det nødvendigvis har noen effekt på rusbruken. Til forskjell vil dekobling fra skolen som læringsarena representere en mer «unaturlig» utvikling, og dermed være en mer permanent risiko.

Oppvekstmiljø

Analysen viser at jo dårligere 8. og 9. klassingene vurderer nærmiljøet sitt, desto større sjanse har de for å ha drukket seg beruset. Denne sammenhengen finner vi ikke blant 10. klassingene og elevene i videregående. En forklaring på dette kan være at nærmiljøet har større betydning for de yngste ungdommene enn for de eldre. Etter hvert som ungdommenes mobilitet blir større, kan det også tenkes at nærmiljøets innflytelse får mindre betydning. Samtidig skal vi ikke se bort i fra at sammenhengen kan være motsatt, dvs. at den forholdsvis marginale gruppen som drikker seg beruset allerede i 8. og 9. klasse, vil ha en tendens til å utvikle negative holdninger til nærmiljøet. I så fall er resultatene mer en indikasjon på en marginalisert gruppes holdninger til omgivelsene, enn at det er miljøet som bidrar til alkoholbruken. Når alkoholbruken blir mer vanlig i 10. klasse og på videregående, er de som drikker ikke lengre like marginale, og holdningene til nærmiljøet vil dermed variere i større grad.

Vi ser også at vennerelasjonene betyr en del for rusbruken blant 8. og 9. klassingene, men har liten eller ingen betydning. Både tidsbruk til lekselesing og omfanget av skoleproblemer har betydning for ungdommenes rusbruk på alle klassetrinn for de eldre elevene. Det betyr faktisk at jo bedre vennerelasjoner du har som elev i 8. og 9. klasse, desto større er sannsynligheten for at du har drukket deg beruset. Igjen kan vi stille spørsmålet om retningen på sammenhengen. Det innebærer i så fall at det ikke er vennerelasjonene som øker risikoen for alkoholbruk, men alkoholbruken som skaper tette vennerelasjoner mellom en spesiell gruppe ungdom. At sammenhengen ikke er like tydelig blant de eldre ungdommene, må da forstås som at det å drikke ikke er like stigmatiserende og derfor heller ikke bidrar til like sterke grupperelasjoner.

Sosial fritid

Det fjerde settet av variabler dreier seg om fritid. Ikke overraskende ser vi at sannsynligheten for å ha drukket seg beruset er relatert til sosiale aktiviteter (ute- eller inneaktiviteter), mens ungdom som bruker mye tid hjemme eller sammen med familien har en klart mindre sannsynlighet for å ha drukket seg beruset. Men dette betyr sannsynligvis ikke annet enn at alkoholbruk er en sosial aktivitet blant unge. Samtidig ser vi en tendens til at alkoholbruken blant de yngste er relatert til uorganiserte sosiale uteaktiviteter (fritid utendørs, bl.a. på kafé, gatekjøkken, kjøpesenter, gatehjørnet), mens alkoholbruken blant de eldste i større grad kan relateres til uorganiserte sosiale aktiviteter hjemme (fritid hjemme med venner, hos andre eller hos en selv). En forklaring på dette mønsteret kan være at etter hvert som alkoholbruken blir mer utbredt og akseptert, så flytter den fra gatehjørnet og inn på gutterommet. Det er også rimelig å tolke resultatene dithen at ungdom som

tidlig driver med mye uorganiserte uteaktiviteter, i større grad vil bli eksponert for alkohol enn andre ungdommer.

Påvirkning fra ungdomsmiljøet

Til en viss grad støtter analysen vår antakelse om at de faktorene som påvirker ungdoms tilbøyelighet til å drikke seg beruset, endrer seg i takt med at ungdom blir eldre og alkoholen mer utbredt.

Blant de yngste finner vi at både familierelasjoner, familien som rollemodell og skolerelasjonene er relatert til ungdommenes alkoholbruk. Etter hvert svekkes betydningen av familierelasjonene. Samtidig ser vi også at analysemodellen (tabell 1) får mindre forklaringskraft. Med andre ord forklarer analysemodellen mer av de yngste ungdommenes tilbøyelighet til å ha ruset seg enn de eldste. Dette antyder at det oppstår viktige sosiale mekanismer etter hvert som ungdommene blir eldre og alkoholen brer om seg, mekanismer som vi ikke har fanget opp i vår analysemodell. Det er rimelig å anta at dette dreier seg om betydningen av vennerelasjoner og den sosiale læringen i ungdomsmiljøet (endogene faktorer i ungdomsmiljøene). Dette er også i tråd med antakelsen ovenfor, om at svekkede relasjoner til foreldre erstattes av nye sosiale bånd til venner eller relasjoner generelt i ungdomsmiljøet. Spørsmålet er imidlertid hvordan disse sosiale relasjonene blant ungdom bidrar til utbredelsen av alkohol.

Det er godt dokumentert i litteraturen at det er samsvar i alkoholbruken til ungdom i samme vennegjeng (Andrews et al. 2002, Bahr et al. 2005). Variasjon i alkoholbruk kan således forklares med hvem du er samme med. En forklaring på denne gruppeeffekten er at ungdom sosialiseres og påvirkes av andre gruppe-medlemmer. I lys av denne forklaringen er utbredelsen av alkohol et resultat av at ungdommer som ikke er predisponert (f.eks. gjennom sosial læring fra foreldrene), påvirkes til å drikke gjennom sosialisering i gruppen de er eller blir en del av. En annen forklaring på gruppeeffekten er at ungdom selekteres inn i bestemte ungdomsmiljø. I så fall vil den enkelte ungdom som er predisponert, søke seg til grupper som har like trekk som en selv. Den grunnleggende årsaken til at noen grupper drikker mer enn andre blir dermed et produkt av sosiale arv og at «like barn leker best». Men dette i seg selv forklarer ikke utbredelsen av alkohol når de kommer til 10. klasse eller på videregående skole.

I den grad gruppeeffekten kan forklare utbredelsen av alkohol blant de eldste ungdommene, er det rimelig at det dreier seg om sosialiseringseffekter. Det finnes en god del forskning på hvordan gruppeeffekten påvirker ungdoms alkoholbruk (se bl.a. Anderson m.fl. 2009). Denne forskningen er ikke bare opptatt av å avdekke gruppepåvirkningen som sådan, men også hva slags grupper som har innflytelse, om ulike individer med ulike egenskaper eller roller i gruppen er mer utsatt og ikke minst hvorvidt ulike beskyttelsesfaktorer kan motvirke gruppeinnflytelsen. For å forstå utbredelsen av alkohol i en norsk kontekst, herunder grad av utbredelse og variasjon i utbredelse mellom skoler og kommuner, er det sannsynligvis nødvendig å forstå disse gruppeeffektene bedre.

Oppsummering

Denne artikkelen omhandler ungdoms bruk av alkohol. Formålet har vært å undersøke hvilke faktorer som påvirker bruken, og hvorvidt det er de samme faktorene som påvirker bruken på de ulike klassetrinnene. Andelen elever som har drukket seg beruset øker fra under 2 prosent i 8. klasse til opp mot 40 prosent i førsteklasse på videregående. Det betyr at alkohol blir langt mer utbedt og antageligvis mer akseptert i samfunnet etter hvert som ungdommene blir eldre.

I undersøkelsen finner vi for det første at dårlige familierelasjoner, liberale alkoholregler og foreldres alkoholbruk er egenskaper ved familien som øker sannsynligheten for at ungdom bruker alkohol. For det andre, jo flere skoleproblemer ungdommen har, desto større er sannsynligheten for å drikke seg beruset. For det tredje finner vi – kanskje ikke så overraskende – at jo mer av fritiden som går med til uorganiserte sosiale aktiviteter, desto større er sannsynligheten for å bruke alkohol. Tilsvarende finner vi at jo mer av fritiden ungdom bruker alene hjemme, desto mindre sannsynlig er det at de bruker alkohol.

Som nevnt innledningsvis er det en forholdsvis stor økning i utbredelsen av alkohol i løpet av ungdomstiden. Det som påvirker ungdoms bruk av alkohol i 8. og 9. klasse, er derfor ikke nødvendigvis det samme som påvirker bruken senere når rusmidlene har fått en større utbredelse. I undersøkelsen har vi derfor også sammenlignet hvilke faktorer som påvirker bruken av alkohol på de ulike klassetrinnene.

Analysene viser at ungdommenes relasjoner til foreldrene har betydning for om ungdom ruser seg på alkohol. Samtidig avtar denne effekten jo eldre ungdommene blir. Med andre ord har familierelasjonene en mindre betydning når ungdommene er mer selvstendige og alkoholbruken mer utbredt. Dette kan ha to forklaringer. Den ene forklaringen er at eldre ungdom er mer selvstendige og påvirkes i mindre grad av deres relasjoner til foreldrene eller foreldrenes regler. Den andre forklaringen dreier seg om at ungdom i større grad sosialiseres inn i miljøer hvor rusmidler er mer utbredt, uavhengig av hva slags familiær bakgrunn de har. Det betyr at vi trekker inn en ny faktor som ikke inngår i analysemodellen (tabell 1), nemlig den betydningen vennerelasjoner eller gruppetilknytningen har for den enkeltes alkoholbruk. Sannsynligvis betyr denne mye for å forstå utbredelsen av ungdoms alkoholbruk.

Selv om vi ser at betydningen av foreldrerelasjonene svekkes etter hvert som ungdommene blir eldre, finner vi likevel at foreldres alkoholregler og eget alkoholbruk har en mer permanent betydning uavhengig av klassetrinn. Foreldrene som rollemodeller synes det dermed å være vanskeligere for ungdommene «å slippe unna» selv når de blir eldre.

Vi finner ikke at betydningen av skolemiljøet endrer seg med alderen slik som foreldrefaktoren. Både skoleproblemer og lekselesing har betydning for bruken av alkohol på alle klassetrinn. En forklaring på at vi ikke finner tilsvarende svekket effekt av skolefaktoren, slik vi fant med familiefaktoren, dreier seg sannsynligvis om at skolen representerer en viktig sosial arena på alle alderstrinn. Når vi peker på at familien får en mindre rolle som følge av at ungdom blir mer selvstendige, er det sannsynligvis slik at skolen som sosial arena får større betydning. Ungdom som ikke inkluderes i eller tilpasser seg de sosiale relasjoner på skolen, vil dermed ha en økt risiko uansett alder.

Både ungdommenes vurdering av oppvekstmiljøet og vennerelasjoner ser ut til å ha stor betydning for de yngste ungdommenes bruk av rusmidler, mens det har mindre betydning for de eldre ungdommene. Det betyr ikke nødvendigvis at dårlig nærmiljø og tette vennerelasjoner leder til bruk av rusmidler. Sannsynligvis er det heller slik at årsakene går motsatt vei. For det første er det rimelig å anta at ungdom som ruser seg tidlig, har en tilbøyelighet til å betrakte omgivelsene som dårligere enn andre ungdommer. For det andre er det rimelig å tro at de som starter å drikke tidlig, nettopp fordi de utgjør en marginal gruppe, etablerer tette vennerelasjoner mellom seg.

Referanser:

Anderson, D.S. m.fl. (2009): Understanding Teen Drinking Cultures in America. Literature Review. George Mason University.

Andrews J.A., Tildesley E., Hops H., Li F (2002): The influence of peers on young adult substance use. Health Psychol. 21(4):349-57.

Bahr S.J., Hoffmann, J.P., Yang X. (2005): Parental and Peer Influences on Risk of Adolescents Drug Use. Journal of Primary prevention. Vol. 26, No 6.

Bandura (1977): Self-efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change. Psychological Review. Vol. 84, No. 2, 191-215.

Møller og Bentsen (2014): Ungdata i Region Sør 2012-2013. KoRus – Sør, Rapport-oktober.

Pratt T.C., Gau J.M. og Franklin T.W. (2010a): Key Ideas in Criminology and Criminal Justice. SAGE Publications.

Pratt T.C. m.fl. (2010b): The Empirical Status of Social Learning Theory: A Meta-Analysis. Justice Quarterly, vol. 27 no 6 (december 2010)

Om forfatterne:

Geir Møller er samfunnsviter og forsker, og er nå ansatt ved KoRus – Sør hvor han blant annet jobber med Ungdata. Han har tidligere jobbet i Telemarksforskning og i Telemark Fylkeskommune, folkehelseavdelingen. Sammen med Asle Bentsen har han utarbeidet rapporten Ung i Region Sør som inneholder analyser av data fra Ungdata i 47 kommuner i regionen.

Asle Bentsen er samfunnsviter og ansatt ved KoRus – Sør. Her jobber han med analyser og veiledning av kommunene blant annet gjennom Brukerplan og Ungdata.